

Hivern 2014

Josep Maria Vallès: “No es pot desvincular desafecció de la política representativa de la situació socioeconòmica” ¹

Alba Espílez
Marcel Planagumà

Josep Maria Vallès (Barcelona, 1940) és catedràtic emèrit de ciència política a la UAB. Amb anterioritat havia estat degà de la Facultat de Ciències Polítiques de la mateixa universitat i rector, president de l'Asociación Española de Ciencia Política y de la Administración (AECPA) i president de l'Institut d'Avaluació Política (Ivàlua). Membre fundador de l'associació cívico-política Ciutadans pel Canvi, en

va ser president entre els anys 1999 i 2006, i fou diputat i Conseller de Justícia de la Generalitat de Catalunya en el govern de Pasqual Maragall.

Des de fa anys, els mitjans parlen constantment de la desafecció per la política, que s'ha agreujat pels efectes de la devastadora crisi econòmica que estem vivint. Fins a quin punt això és així i quines dades ens fan corroborar que no és una qüestió conjuntural, sinó que marquen un punt d'inflexió?

Ja fa molts anys que en totes les democràcies representatives es parla del concepte de desafecció aplicat a la política institucional. Els primers estudis sobre el fenomen daten de finals dels anys 1980, tot i que a casa nostra va arribar més tard, i la crisi l'ha incrementat respecte la política institucional o convencional: s'ha pres més consciència d'una certa impotència del sistema polític per prendre decisions importants, bàsicament en matèria econòmica i social. Més recentment, no obstant, hi ha hagut un repunt en l'interès per la política, si bé la consciència que moltes decisions s'han desplaçat de l'àmbit de la política institucional als grans poders fàctics ha generat encara més allunyament de la política institucional. Abans la desafecció venia causada sobretot de la queixa sobre la qualitat de la classe política i el seu allunyament progressiu de la ciutadania, i arrel de la crisi s'ha centrat també en l'àmbit socioeconòmic.

Sí que és cert que la participació en les eleccions ha anat minvant, de manera progressiva en les democràcies consolidades, però a les darreres eleccions catalanes va superar el 70%. O al referèndum per la independència d'Escòcia ha superat el 80%...

La tendència general en la majoria de països, però, ha estat a la baixa. Si bé hi ha hagut moments on la participació ha remuntat com, per exemple, les eleccions legislatives de 2004

(sota el context dels atemptats de l'11M), o les darreres eleccions catalanes (centrades en el tema de la independència), la tendència general no ha estat aquesta.

Hi ha qui atribueix aquesta tendència al canvi generacional: les generacions europees que van votar per primer cop a partir dels anys cinquanta tenien molt arrelat el valor del vot com a obligació cívica, atès que l'havien heretat de la lluita de les generacions anteriors. A partir dels anys 1970s, però, el perfil del primer votant és menys convençut, menys fidel a les tradicions de partit o orientació política, i fa ús del seu vot com i quan li convé. Lògicament que trobem moments de repunt com aquests, però són conjunturals: les noves generacions ja no veuen el vot com a quelcom que cal practicar sempre que se'n té oportunitat.

Hi ha qui parla d'una relació causal entre la desafecció i el creixement de l'independentisme. Fins a quin punt aquest obeeix a un descontentament? Més que el deteriorament de les relacions amb l'estat?

Establir una relació causal em sembla exagerat. El nou independentisme té un component de protesta és cert. D'una protesta genèrica contra l'estat i contra determinats grups polítics dirigents, contra la crisi que fa que altres utopies alternatives s'hagin afeblit o pràcticament evaporat. La independència es converteix, doncs, en una mena d'"utopia disponible", [com assenyala Marina Subirats](#): ja que no tenim cap alternativa prou atractiva a mà, provem-la a veure què passa. Des d'aquesta visió podem dir que el creixement de l'independentisme es deu en part a una component de protesta i descontentament.

Com es pot reduir la desafecció dels ciutadans amb les institucions? Quines mesures actuacions, per puntuals que siguin, podrien contribuir a retornar a la ciutadania la confiança? És possible que Catalunya esdevingui un sistema polític més deliberatiu com a fórmula per generar confiança?

El meu punt de vista és que no es pot separar desafecció de la política representativa de la situació socioeconòmica. I que, per tant, aquelles mesures que es puguin prendre en l'àmbit institucional per restaurar una certa adhesió a la política tal com l'entendem no poden anar separades de polítiques redistributives equitatives en l'àmbit socioeconòmic. Si tan sols considerem reformes de caràcter institucional i simultàniament promovem o estimulem polítiques que acaben conduint a la desigualtat i a la marginació de molts sectors de la societat estem fent una feina contradictòria, perquè s'acaben inhibint de la participació aquelles persones en pitjors condicions de vida. Les persones amb majors nivells d'educació i més recursos s'acaben mobilitzant sempre més que aquells que es veuen menys dotats per a ser actius en la vida social i econòmica.

Si no es promou la justícia social en diversos àmbits (educació, habitatge, ocupació), doncs, no acabarem de superar el problema de la desafecció per més mesures de canvi institucional que es puguin promoure en un sistema institucional que s'ha demostrat obsolet. La llista és llarguíssima (canvi dels sistema electoral, nous mecanismes de representació, un major control de la corrupció, transparència, limitació de mandats, etc.), i molts cops parlem de canvis que són indispensables, però cal que vagin acompanyats d'altres polítiques. Qui està en condicions de participar en un consell de participació ciutadana quan està pendent d'un desnonament o de pagar la sanitat?

En el seu moment, vostè va ser un dels principals impulsors de l'associació cívico-política Ciutadans pel Canvi (CpC). Un dels eixos centrals de la formació era –tot just ara fa quinze anys– la regeneració democràtica. Vist en perspectiva, creu que el discurs de la seva formació – que va arribar a obtenir 16 diputats l'any 1999– ha influït en la política catalana? Quin llegat creu que n'ha quedat?

Bé, el principal impulsor del projecte va ser Pasqual Maragall, i és una prova més de la seva intuïció sobre com anirien les coses i què calia canviar. Des de CpC cercàvem una nova manera d'intervenir en política per part de gent no professional. Una altra qüestió que Maragall considerava necessària era revisar les relacions entre Catalunya i Espanya.

És per això que una sèrie de gent vam deixar les nostres ocupacions durant un temps limitat, amb el compromís de no fer de la política una carrera professional i en consulta permanent amb tots els associats. Potser vam néixer abans de temps. Per exemple, vam començar a utilitzar les noves tecnologies per comunicar-nos entre nosaltres, sent dels primers en disposar d'una web i d'una circular electrònica. Vam fer de precursors encara que no dominàvem les possibilitats de les noves tecnologies. Avui en dia, quan sents parlar per exemple de com determinades organitzacions utilitzen els mecanismes deliberatius de manera electrònica, comentem que allò era el que havíem intentat modestament, però llavors hi havia circumstàncies que feien que no s'entengués o no acabés de funcionar. Els observadors polítics del moment ens veien una mica extravagants i els partits es van sentir incòmodes. Un cop apartat Maragall de la política, vam decidir que havent tancat una etapa i no sabent com continuar, era millor dissoldre'ns per tal de no perpetuar la organització per inèrcia, tot cedint el relleu a nous actors.

I, si ens permet una pregunta personal, mai es va trobar al llarg de la seva carrera política en el “conflicte d'interessos” entre els seu rol d'expert en ciència política i el discurs i el rol de polític?

Conflicte? Conflicte, no. Però sí algun contrast des de l'experiència.

La intervenció en la vida política et fa descobrir coses que, en analitzar-la des de fora, un tendeix a deixar en segon terme però acaben resultant fonamentals en la presa de decisions. Per exemple, les relacions i tarannàs personals. El factor humà, que els analistes a vegades no consideren perquè és molt difícil de calcular des de fora, té el seu impacte important. De vegades et trobes amb contingències vinculades al temperament personal que poden desviar un programa molt ben mil·limetrat. Si se'm permet l'exageració, com deia el mariscal alemany Helmut von Moltke, “els plans de l'estat major queden desfets en el moment que s'entra en contacte amb l'enemic”. L'exemple potser és exagerat, però a vegades es tendeix a deixar de banda elements imprevistos i contingències relacionades amb el factor humà.

L'altra experiència és el paper invasiu dels mitjans de comunicació: com es produeix en la pràctica el que ja sabem en la teoria. Sense oblidar el seu paper d'expressió crítica, a vegades arriben a tal grau d'intrusivitat i simbiosi amb la vida política que acaben provocant que els dirigents polítics els dediquin moltes més hores que no pas a estudiar dossiers o a coordinar i impulsar la feina dels seus col·laboradors. Si el dirigent polític no és capaç d'esquivar aquesta mena de teranyina mediàtica pot acabar conduint-lo a aquesta superficialitat política de la qual tothom es queixa. És a dir, si s'acaba subjugant el ritme polític a determinar quin és el titular

que els mitjans compraran l'endemà, perilla la coherència de les actuacions polítiques. Perquè una bona política que pugui tenir impacte en la societat no es pot valorar en 24 hores, per suposat, però de vegades tampoc en tres anys. Deixar-se endur per aquesta pressió pot acabar generant incoherència en les línies polítiques d'algú que es proposa governar i no només sobreviure.

És probable que a finals dels anys 1990 molta gent del seu entorn el volgués dissuadir de la seva entrada en política. La política avui en dia és una activitat desprestigiada. Com pot el ciutadà intentar canviar les coses i involucrar-se en el sistema sense veure's víctima de la "lleï de ferro de la oligarquia", com la va batejar Michels?

Avui en dia, l'acció política té una baixíssima cotització, la qual cosa té efectes gravíssims. Molts cops som els propis ciutadans qui entrem en el cercle viciós: com més critiquem la política, més n'estimulem la baixa cotització i més desincentivem aquella gent amb vocació de servei públic a entrar-hi. Això no significa que haguem d'ignorar-ne els defectes, però cal prendre'n consciència. I els primers que haurien de ser-ho són polítics i periodistes. Els polítics perquè, com més s'agredeixen mútuament, més rebaixen el prestigi del conjunt. Els mitjans també formen part d'aquest entramat. Personalment jo preferiria parlar de la classe político-mediàtica, perquè si bé és cert que hi ha polítics que viuen de la política també hi ha periodistes que en viuen. I per augmentar-ne el prestigi només se m'acut una manera: que els que creiem en el valor de la política, encara que siguem crítics amb la manera com aquesta es posa en pràctica, la seguim reivindicant per la seva necessitat.

L'altre factor que ha contribuït en desprestigiar la política és el pensament neoliberal, que des dels anys 80 ha insistit en què tot allò públic i polític era negatiu i que, com menys política, menys estat i menys burocràcia, millor. En el fons, estan reivindicant que com menys democràcia, millor. Aquesta ideologia s'ha expressat en la defensa radical de l'individualisme, la competitivitat i l'emprenedoria en detriment d'un sentit de comunitat i d'un sector públic al qual acusen sistemàticament d'estar hiperinflat i de ser poc eficient. Si s'accepta aquesta perspectiva, la política no es revaloritzarà ni, encara menys, la farem atractiva.

Quan un veu els polítics professionals de prop se n'adona que és una professió amb molt poca qualitat de vida. Sí que pot ser gratificant si tens afany de notorietat, però es tracta d'un ofici molt dur, que no té hores lliures i castiga enormement la família i la qualitat de vida. I no està ben pagat: les compensacions econòmiques són molt superiors a l'aturat o al treballador precari, és clar, però si ho compares amb la retribució de gent amb responsabilitats similars en organitzacions privades no està ben compensat, i això pot acabar fent que la política només sigui atractiva per a gent molt abnegada o per a gent bastant mediocre, o que se'n vol approfitar.

I la sortida de la política? Com evitar les portes giratòries al mateix temps que es garanteix al qui entra en política que, passat el període temporal de dedicació, podrà sortir-ne sense que la seva vida professional se'n ressenteixi. Si la política no pot ser una professió, quines poden ser les alternatives?

No és una pregunta senzilla de respondre. L'acció política hauria de ser una bona combinació entre professionalitat i ciutadania. Per mi no seria bona una renovació il·limitada i contínua dels

responsables polítics de tal manera que no arribessin mai a aprendre l'ofici, ja que els faria víctimes dels grups de pressió i de les burocràcies. I és que en quatre anys és molt difícil aprendre el funcionament del sistema: la combinació adequada hauria de permetre renovar sense descapitalitzar.

Quant a recomanacions sobre la sortida? La primera, caldria que la gent que entra en la política disposés d'una posició professional en un altre ofici i hagi cotitzat per això a la seguretat social alguns anys. Perquè si no es així és molt difícil sortir de la política si no tens un bagatge suficient quan te n'expulsen o vols marxar-ne per accedir al món professional. Una altra via, encara que seria força impopular, seria que el cessament del polític anés acompanyat d'una compensació econòmica limitada però relacionada amb els anys que hi porta per possibilitar la seva reinserció civil i animar-lo així a no perpetuar-se en la política. Potser per aquesta via seria més freqüent la renovació del personal polític.

Alguns governs autonòmics han volgut promoure mesures per tal de reduir-ne el que consideren “privilegis”: així, per exemple, la presidenta de Castella La Manxa ha reduït en un terç el nombre de diputats de les corts regionals i l'any passat va retirar-ne el sou. Mesures com aquestes, que en part poden connectar amb un cert sentiment antipolític, contribueixen a regenerar la democràcia?

Reduir diputats no és reduir cap privilegi, sinó que pot ser una maniobra antidemocràtica. Retirar el sou fix als polítics em sembla una opció molt discutible, i simplement pot representar un canvi en el sistema de càlcul de les dietes -és a dir, canviem el nom però no la cosa-. L'altra greu conseqüència és que si s'eliminen els sous es margini a tots aquells que no tenen recursos per a dedicar-se a la política, i que esdevingui un hobby d'alguns amb patrimoni suficient.

Altra cosa és que, segones el meu parer, calgui suprimir o limitar alguns avantatges. Alguns exemples serien els sistemes de pensions diferents als treballadors assalariats, les targetes de crèdit per a despeses no controlades o les retribucions no transparents. En el cas de despeses en àpats i viatges de feina, si bé és justificat que siguin pagades amb recursos públics, han de ser ben controlades i regides sota criteris d'austeritat, i encara més en els temps en què vivim. Viatges en avió en classe business, dinars en restaurants de luxe o estades en hotels de cinc estrelles no estan justificats.

La professionalització de la gestió pública: com es pot atreure a independents en la gestió del dia a dia de la cosa pública? Com es pot aprofitar millor el talent intern? Hi ha algun mecanisme de reclutament d'elits alternatiu a la militància en les organitzacions polítiques clàssiques? Com es pot potenciar?

Tenim pendent una remodelació de la gestió pública, que malauradament no ha estat un eix central en les prioritats dels successius governs de la Generalitat. L'administració que tenim no és dolenta, i hi ha gent molt competent i amb vocació, però tampoc és òptima, ja que s'ha seguit el model de l'administració de l'estat: som víctimes d'un defecte original.

Bo i reconeixent aquesta situació, hi ha dos punts crítics que sí que serien urgent de reformar. En primer lloc, la professionalització de la gestió pública: és necessari que els càrrecs de responsabilitat executiva (directors generals o d'agències públiques serien els exemples més

clars) siguin nomenats sota criteris professionals i no sota designació política lliure. Com més professional sigui aquest personal, més coherència i continuïtat es pot donar a la gestió pública. L'altre punt central seria la introducció de l'avaluació de polítiques públiques, proporcionant una capacitat tècnica o professional per a examinar-ne els resultats. Avui en dia es modifiquen línies polítiques sense disposar d'informació sobre si han rendit més o menys del que s'esperava, amb la qual cosa els arguments per a modificar-les o per continuar-les són fràgils. A vegades pesen més la reivindicació d'un col·lectiu sectorial que no hauria de tenir la veu cantant en la decisió, o les pressions dels mitjans. O quan s'han fet retallades molts cops s'han fet sense disposar d'instruments més acurats de valoració.

La corrupció és, fonamentalment, un problema de moralitat pública de la classe política en la gestió dels afers públics o un problema de disseny institucional?

No crec que vingui determinat en exclusiva per un ni altre factor. A la política hi ha persones immorals com entre totes les professions, i també hi ha mecanismes de poc control que faciliten pràctiques que potser no són clarament delictives però poden resultar il·lícites.

Dit això, hi ha un tercer element que sovint es passa per alt que es deriva de la cultura política ciutadana. Al nostre país no hi ha més corrupció ara que fa deu anys, sinó que el que s'està denunciant ara és el que era tolerat llavors. En els sistemes socials amb elevats graus de desconfiança interpersonal es parteix de pressupòsits com que "tots els polítics són iguals", o que "algú altre també ho faria en la seva mateixa posició". Una societat desconfiada es resigna i tolera comportaments corruptes o irregulars com a pràctica inevitable.

Si anem més enllà, veurem que en les societats amb menys malfiança entre els ciutadans són aquelles on les desigualtats socials són menors. Si bé no podem parlar d'un fenomen de causalitat directa, als països escandinaus ens trobem una correlació entre baixes taxes de corrupció, de desconfiança interpersonal i de desigualtats socioeconòmica. Per contra, en les societats més desiguals es més freqüent que cadascú intenti protegir-se com pot i amb tota mena de pràctiques. És el que en la tradició espanyola coneixem com a "cultura de la picaresca", però també té els seus equivalents en països com Itàlia, Grècia o els països balcànics. En aquelles societats amb desigualtats elevades la població esdevé desconfiada, intenta subsistir com pot i es resigna i tolera que altres facin el mateix a escala més gran.

És per això que, com dèiem abans, també cal avançar molt més en la línia de polítiques més igualitàries, ja que sense aquestes tota la resta de mesures contra la corrupció acaben de ser precàries.

Finalment, quina seria la seva opinió sobre els nous moviments que s'estan erigint com a alternativa als partits tradicionals, i quin paper poden jugar en aquests moments en retornar la confiança i la implicació de la ciutadania en la gestió i el seguiment de la *res publica*?

Els valoro molt positivament en la mesura que han fet descobrir a una part de la societat que la política val la pena, encara que se'n critiqui la manera com es posa en pràctica, i que no es pot abandonar l'espai públic. Des d'aquesta perspectiva, han incentivat la mobilització d'aquests sectors que fins ara s'havien mantingut al marge de la política com a espectadors irritats sense donar el pas com actors compromesos. L'exemple tòpic seria el de la Plataforma d'Affectedats per la

Hipoteca (PAH), que fa veure a molta gent que el seu problema no és particular sinó col·lectiu, i que la solució ha de ser col·lectiva i, per tant, política. En aquest sentit, els ha ajudat no tan sols a solucionar la seva situació personal sinó a prendre'n consciència del seu abast i a implicar-hi activament.

També serà interessant observar què passarà amb la candidatura de Guanyem Barcelona, amb l'entrada d'aquests grups a la política institucional sense abandonar l'actuació d'agitació i reivindicació social. Nosaltres a CpC dèiem que volíem ser un amfibi de la política, que volíem disposar de presència tant a les institucions com al carrer. No vam saber-ho fer. Sembla que ara hi ha una nova oportunitat, nous recursos i noves maneres de fer-ho. Es tracta d'una via de futur, tot i que segurament haurà de patir obstacles externs i tensions internes.

